

Elisabeth Hoff-Clausen, Christine Isager og Lisa S. Villadsen:

Retorisk *agency*

Hvad skaber retorikken?

Seminarrapport: Begrebet *agency* har i de senere år stået centralt i retorikfaglige diskussioner. Dels om retorik som handleform generelt, dels om retorens personlige muligheder for at handle symbolsk i forhold til sociale strukturer, der bestemmer hvem, hvornår og hvordan der kan tales. Den fremtrædende amerikanske retoriker Michael Leffs besøg i Danmark gav anledning til en temadag på Københavns Universitet om begrebets anvendelsesmuligheder i retorisk kritik og de perspektiver, det indebærer for retorisk teori.

I januar 2005 arrangerede Institut for Medier, Erkendelse og Formidling på Københavns Universitet en temadag under overskriften *Oratory and Agency: The Equivocal Subject in the Rhetorical Tradition* i anledning af, at Michael Leff, der er professor i retorik, leder af Center for the Study of Rhetoric and Applied Communication og institutleder på Department of Communication ved University of Memphis, besøgte Danmark. Michael Leffs forskning ligger primært inden for amerikansk retorisk historie og retorisk kritik, hvor han navnlig har bidraget med sin teori om *close reading* som retorisk kritik metode.¹ Leff er også kendt af *Rhetorica Scandinavica*s læsere fra sit foredrag på Den Anden Nordiske Konference for Retorikforskning, der blev holdt i København i maj 2003 og som blev bragt i dansk oversættelse

1 For en kort introduktion til Leffs bidrag til retorisk kritik se for eksempel Lisa S. Villadsen (2002): "Dyre ord, men hvad dækker de? Teori, metode og model i retorisk kritik", I: *Rhetorica Scandinavica* 23, side 6-20.

under titlen "Fortolkende retorisk kritik".² Ved den lejlighed gjorde Leff begrebet *agency* til omdrejningspunkt for en læsning af Martin Luther Kings "Letter from Birmingham Jail".

Begrebet "rhetorical *agency*" har i de senere år været genstand for stor interesse i den amerikanske retorikforskning og har på én gang givet anledning til teoretisk og empirisk nytænkning og til besindelse på fagets identitet og tradition.

Agency har vist sig som et nyttigt analysebegreb i retorikken, i det omfang man mener at det retoriske sprog på en gang skaber en virkelighed og skabes af virkeligheden, og at retor har mulighed for at påvirke virkeligheden med sine ord samtidig med, at han eller hun konstitueres som taler af samme virkelighed. *Agency* er således ifølge Leff "et begreb, der forekommer lovende som et forbindelsespunkt mellem de instrumentelle og skabende aspekter af

2 Leff (2003).

retoriske handlinger”.³ Med en retorisk tradition, der på dansk grund har været præget dels af aristotelisk baseret nyretorik, dels af professor Jørgen Fafners bredere humanistiske fagfortolkning, forekommer *agency*-begrebets betoning af retorikkens instrumentelle såvel som konstitutive karakter måske ikke umiddelbart banebrydende. Den betydelige udfordring består imidlertid i, hvordan den kritiske bevidsthed om de konstitutive aspekter i højere grad kan realiseres i konkrete forskningsarbejder og undervisning, og hvordan *agency*-begrebets immanente idehistoriske diskussioner kan integreres i retorisk teori og kritik.

På temadagen i januar i år var *agency* sat i centrum. Om formiddagen holdt Michael Leff en forelæsning med titlen ”Rhetorical Agency and Oratorical Performance”, og om eftermiddagen var han ordstyrer på et seminar om *rhetorical agency* og ethos, hvor to konkrete eksempler dannede udgangspunkt for diskussionen. I denne rapport præsenterer vi nogle af de tanker, der kom frem på temadagen om begrebets relevans for retorikken både med hensyn til dets teoretiske indhold og dets praktisk-kritiske anvendelighed.

Hvad er Agency?

Det engelske ord ”*agency*” har ikke en oplagt dansk oversættelse, og det dækker ikke over et entydigt eller konkret aspekt af retorikken. Det gælder også i engelsksproget sammenhæng, hvor begrebet oftest udlægges bredt som ”the capacity to act”.⁴ På den ene

side refererer begrebet til de instrumentelle aspekter af retorikken såsom retorens brug af midler til at nå et mål og kan derfor i visse sammenhænge oversættes med danske ord som ”handlekraft” eller ”handleevne”, altså spørgsmål der vedrører retors evner og strategier i forhold til selve kommunikationsformen. På den anden side refererer begrebet også til de omstændigheder, som retoren både konstituerer og konstitueres af som taler, og kunne dermed oversættes med retors ”talerposition” og ”handlemulighed”, altså spørgsmål, der vedrører ikke bare den konkrete situation, men også de bredere sociale, institutionelle, politiske, kulturelle og andre forhold, der påvirker en persons adgang til at ytre sig og mulighed for at blive hørt.⁵

Generelt sætter *agency* altså fokus på den konstellation af individuelle og strukturelle faktorer, der i vekselvirkningen mellem den agerende taler og de situationelle forhold har relevans for retorisk betydningsdannelse og påvirkning. Hvilke aspekter af konstellationen, der vægtes i en given analyse eller teoretisk diskussion, vil også afgøre hvilken oversættelse af termen, der vælges i den konkrete sammenhæng. Foreløbig foretrækker vi at anvende det engelske ord i vores fremstilling, idet en tilfredsstillende oversættelse må bero på større erfaring med begrebets anvendelse i skandinavisk retorikforskning.

Leff: Agency og den retoriske tradition

Agency-begrebet er først og fremmest blevet aktuelt som følge af den postmoderne kritik af oplysningstidens idealer. Kritikken berører en lang række fag, herunder retorik-

3 Leff (2003), side 9.

4 Geisler (2004), side 12. Det er svært at spore baggrunden for selve ordet *agency* som teoretisk term i retorikken. Nogle peger på, at det indgår som en del af Kenneth Burkes berømte pentade (*scene, agent, agency, act, purpose*) fra 1945, mens andre forklarer dets indmarch som en konsekvens af inspiration fra blandt andet sociologisk forskning (Pierre Bourdieu m.fl.), og andre igen sporer inspirationen til indflydelse fra feministisk og anden minoritetsforskning.

5 John Louis Lucaites (2003) advarer endog mod at være for optaget af *agency* som begreb og understreger ordets handlingsorienterede betydningsnuancer. Lucaites finder det vigtigt at fokusere på *agency* som et fænomen der bør beskrives i sine konkrete, historiske manifestationer.

ken, hvor en udfordrende, men positiv udvikling er blevet igangsat. Det aktuelle fokus på handlemuligheder og handlekraft har således ikke blot givet forskere blik for ukonventionelle, oversete typer af retorik. Også fagets velkendte klassikere bliver læst i en ny optik, der føjer nuancer både til vores forståelse af den retoriske tradition og til vores forståelse af *agency* som retorisk fænomen. Omtrent sådan lød hovedbudskabet om formiddagen, da Michael Leff forelæste under overskriften "Rhetorical Agency and Oratorical Performance" og nærlæste et klassisk teksteksempel: indledningen til Perikles' gravtale over de faldne athenere.

Michael Leff begyndte sin forelæsning med at fremhæve forholdet mellem retorik og *agency* som et levende og centralt diskussionsemne da *Alliance of Rhetoric Societies (ARS)* på konferencen i Evanston i 2003 gjorde status over retorikfaget og diskuterede dets fremtid.⁶ Dernæst blev den bredere idehistoriske baggrund for diskussionen præsenteret. Michael Leff skitserede oplysningstidens humanistiske filosofi, der hvilede på ideen om det uafhængige og kohærente subjekt, der er i stand til at gennemskue sin egen erkendelsesproces og træffe rationelle, objektive valg. Dette ideal har postmoderne kritikere, først og fremmest feminister, opponeret imod ved at fremstille selvstændig som forankret i historiske, sociale og kulturelle omstændigheder. Menneskets *agency* i den postmoderne version er derfor hverken objektiv, rationel eller kohærent, men altid situeret og betinget af menneskelige relationer, af følelser, motiver og interesser. Blandt de omstændigheder, som oplysningstidens ideal ignorerede, og som i stigende grad anerkendes som relevante for vores måde at forholde os til verden på, er race, køn, alder, seksuel orientering og social status. I den postmoderne kritik betragtes individets historiske, sociale og kulturelle tilhørsfor-

hold altså som på en gang uomgængelige og værdifulde aspekter af menneskets eksistens som tænkende og handlende individ.

Det postmoderne opgør har været gunstigt for retorikfaget, idet oplysningstidens filosofi både eksplicit og implicit har defineret sig i modsætning til retorikken som, med Leffs ord, "håbløst og uheldeligt kompromitteret" af lokale interesser og uigenkendskuelig indflydelse fra forskellige kilder. I sin forelæsning pegede Michael Leff på de positive konsekvenser heraf: Med anerkendelsen af sted- og tidsligt bundet viden tages brodden af de klassiske indvendinger mod retorikken om, at den bygger på tro og fordomme og umuligt kan sige noget om sandheden. Når det ikke længere er suspekt at basere sin argumentation på konkrete forhold såsom publikums sammensætning og specielle behov, og når appeller til universelle normer for rationalitet og sandhed ikke længere betragtes som mulige, får retorikken fornyet aktualitet. Men samtidig har den postmoderne bølge ført nye vanskeligheder med sig.

Mellem rationalisme og skepticisme

Hvis objektiv viden ikke er et ideal, endsige en mulighed, åbnes der principielt for muligheden for total relativisme, en tilstand hvor den ene løsning kan være lige så god som den anden. Hermed destabiliserer man forestillingen om, at retorik kan bidrage konstruktivt til løsningen af problemer i den sociale sfære. Den enkelte retor og dennes bidrag bliver i princippet ligegyldig, fordi en analyse altid vil kunne afvises som udtryk for lokale, individuelle og i bund og grund tilfældige hensyn. Dette var et vigtigt tema i *agency*-diskussionen på ARS-konferencen, hvor retorik blev fremhævet som baseret på ideen om individers muligheder for og kapacitet til at handle ved hjælp af

6 Se mere på <http://www.comm.umn.edu/ARS/>

sproget. Uden denne tro på sproghandlingens mulighed, blev det sagt, mister faget sin identitet og sin eksistensberettigelse.

Michael Leff selv virkede dog ikke urolig for på således at få trukket tæppet væk under sig. Han betonedede i stedet, at man må forholde sig så konstruktivt til den postmoderne kritik, at retorikfaget fortsat kan have en plads og en stemme i den akademiske diskussion. Samtidig betonedede Leff nødvendigheden af, at retorikken udvikler sin forståelse af subjektivitet, intentioner og *agency* så den bliver i stand til at bevare forbindelsen til det praktiske liv, hvor retorikken ”gør sit arbejde”. Frem for at presse retorikken til rationalismens eller skepticisomens principielle yderpunkter ligger retorikkens udfordring i at operere konstruktivt i spændingsfeltet derimellem. Ifølge Cheryl Geisler og andre sker dette bedst, hvis vi flytter vores fokus væk fra den politiske retorik, hvor aktørernes handlekraft og -muligheder kan tages for givet og dermed skaber et alt for snævert begreb både om retorik og om *agency*. Michael Leff anerkender gerne denne mulighed for at udvikle vores tænkning, men mener samtidig, at politisk retorik er åben for mere komplekse og nuancerede udlægninger af *agency*, end retorikfagets historie har været præget af. Leff sigtede dermed til en faglig enøjethed, der kan begrundes idehistorisk.

Klassisk retorik i en ny optik

De idehistoriske strømninger reducerede fra og med oplysningstiden retorik til en instrumental lære om politisk talekunst som Leff med en populær vending kaldte en ”bullet-conception” af faget, hvor retoren betragtes som en skytte, der tager sigte og rammer eller eventuelt rammer forbi. Med andre ord: retoren blev anskuet som den rationelle agent, der kalkulerer sin brug af persuasive

midler i forhold til de faste, ydre omstændigheder, og den retoriske indsats sås alene som udgående fra et stabilt subjekt mod andre subjekter. Frem til de sidste årtier af det 20. århundrede er ikke bare den retoriske praksis, men også læsningen af den klassiske retoriske litteratur blevet forstået ud fra en sådan forestilling om instrumentel rationalitet. Michael Leff nævnte her den forrang, som Aristoteles har nydt fra det 19. århundrede og op til i dag på bekostning af skikkelser som Isokrates, Cicero og Quintilian. En instrumentelt orienteret læsning af den klassiske retorik er netop sket på bekostning af mere fleksible forståelser af retorisk *agency*, som den for eksempel realiseres i praksis i græsk og romersk politisk talekunst. Den tidligere så fremherskende ideologi om det rationelle subjekt har med andre ord determineret læsningen af den retoriske tradition på en måde, der har begrænset og delvist fordrejet den.

I sin læsning af indledningen til Perikles’ gravtale påpegede Leff, hvordan man i denne klassiske tekst kan se retorisk *agency* udspillet. I Leffs læsning kan man således se talen som helhed afspejle den retoriske *agency*, som Perikles indledningsvis konstruerer for sig selv. I respekt for traditionen, der byder byens ledelse at stå i spidsen for mindenhøjtideligheder af denne slags, påtager Perikles sig talerrollen, alt imens han kommenterer sin manglende tro på og mulighed for at gøre dette tilfredsstillende. Han italesætter med andre ord sin retoriske *agency* og demonstrerer derved i indledningen det overordnede tema for hele talen, der gælder de faldne og deres offer som et udtryk for bystatens værdier. Eftersom Athen bygger på et gensidighedsprojekt, hvor byen giver borgeren visse muligheder og garantier til gengæld for, at borgeren yder byen sit yderste til dens beskyttelse, fremstår Perikles med sin afvejning af kollektive hensyn mod sine egne holdninger som et perfekt eksempel på den *agency*, som fællesskabet kan

tilvejebringe. Han kan derfor hævde bystatens bevarelse som den største hyldest til dens døde forsvarere, og det er denne fortolkning af krigens og bystatens betydning, Perikles og hans tilhørere får at leve og virke videre i.

Som det også blev illustreret i Michael Leffs key note forelæsning i 2003, er der den grundlæggende kvalitet ved *agency*-begrebet, at det på én gang betoner retorikken som instrumentel og konstitutiv, og dermed forpligter den der anvender det, på en kritisk bevidsthed om retorikkens generative karakter. Retorik påvirker mennesker, alt imens den simpelthen former og skaber den verden, vi agerer i, og i historiens forløb er dette forhold ikke altid blevet opfattet hverken som en selvfølge eller som noget positivt. Først med det aktuelle fokus på retorisk *agency* synes retorikken for alvor at forlade oplysningstidens forestilling om talekunsten som udtryk for instrumentel rationalitet.

Diskussionen fortsatte i et mindre forum efter frokostpausen, hvor Michael Leff ledede et 3-timers seminar under overskriften *Ethos og retorisk agency*.

Eksempel: *Agency* i webmediet

Eftermiddagens diskussion blev åbnet af Elisabeth Hoff-Clausen, der arbejder på et ph.d.-projekt om "Ethos i digitalt perspektiv", og hun satte ved denne lejlighed fokus på de meget fejrede betingelser for individers handlekraft på nettet. WWW karakteriseres fortsat som et demokratiserende medium, hvor alle der er online, kan ytre sig, men som Hoff-Clausen påpegede, er det relativt få, der bliver hørt og som er i stand til at udvirke væsentlige sociale forandringer ad denne vej. At trænge igennem som retor i webmediets hypertextmiljø, hvor mængden af information i sig selv er en belastning, forudsætter et stort antal af aktivt og indivi-

duelt opsøgende brugere, der med deres klik og indtastninger efterspørger informationen. Hoff-Clausen argumenterede for, at det at vinde opmærksomhed på nettet ofte er betinget dels af *offline ethos* i form af et renommé, der etableres gennem massemedierne, dels af *online ethos* i form af såkaldt link-popularitet der afføder og forstærkes af en favorabel placering i søgemaskinerne, webmediets nye *gate-keepers*.

Hoff-Clausen illustrerede disse mekanismer med den kontroversielle filminstruktør Michael Moores hjemmeside www.michaelmoore.com, der i månederne op til præsidentvalget i USA sidste år blev besøgt af op imod 100.000 brugere om dagen.⁷ Hjulpet godt på vej af hans debatskabende film om præsident George W. Bush og krigen i Irak, *Fahrenheit 9/11*, tegnede Michael Moores optræden i pressen et billede af hans personlige karakter, som folk kunne forholde sig til både *pro et contra*, og som skabte interesse for hans hjemmeside. Af Moores *offline ethos* fulgte en handlemulighed online, og hjemmesidens retorik afspejlede netop et formodet forhåndskendskab til Moores arbejde og holdninger, idet brugerne blev mødt med konkrete anvisninger på, hvordan de kunne gøre en forskel i valgkampen: "Okay, I've seen the movie, so what do I do now", lød eksempelvis titlen på et centralt menu-punkt. Moores hjemmeside blev desuden genstand for stor link-popularitet på nettet, som synliggjorde og anbefalede hjemmesiden til webbrugere. Eftersom søgemaskiner som Google prioriterer deres resultater efter mængden af links, der peger på en web-side, lå www.michaelmoore.com typisk øverst på resultatlisten, når der blev søgt på filmtitlen *Fahrenheit 9/11*, det vil sige selv over filmens officielle hjemmeside og stærkt kritiske sider som "Fifty-nine deceits in *Fahrenheit 9/11*". Den favorable placering kan

7 Kilde: http://www.clickz.com/stats/sectors/traffic_patterns/print.php/3375691

ses som et resultat af flere forhold. Dels genererede den omfattende medieomtale utallige links til Moore fra online-nyheds-historier og fra kommentarer i diverse weblogs. Dels fik Michael Moores hjemmeside en betydelig associativ værdi på nettet, hvor andre aktører, private og organisationer brugte links til Moore til at karakterisere sig selv som eksponenter for et antikrigs, anti-Bush og anti-autoritært aktivistisk standpunkt. Begge forhold kan ses som udtryk for online ethos, da links altid rummer et element af anbefaling. Den aktør, der linker, udpeger for sine læsere, at en anden aktør har relevans og substans.

Michael Moores eksempel kunne indikere, at en markant handleposition i webmediet ofte bygger på en retors synlighed og anerkendelse i de populære, offentlige fora, offline såvel som online, hvor nu det relevante publikum måtte befinde sig. De filtrerende mekanismer hos forlag, aviser, tv- og radiokanaler indvirker dermed betydeligt på individets handlekraft i webmediet, og det samme gør link-populariteten, som bereder veje til den enkelte retors website, både direkte og via søgemaskinernes resultater. Individets reelle handlemulighed i webmediets hypertextmiljø synes altså at forudsætte relationer med andre aktører, andre tekster. Og grundet de begrænsende strukturer af både kommunikationsteknologisk og social karakter er det langt fra alle, der er begunstigede til at skabe relationer som disse.

Hoff-Clausens oplæg dannede grundlag for en diskussion af *agency*-begrebets rolle i retorisk forskning om mulighederne for, i et senmoderne, hyperkomplekst samfund, at skabe sig en handleposition og realisere handlekraft på trods af situationelle og samfundsmæssige barrierer. Samme problemstilling i en anden retorisk arena blev anskueliggjort i eftermiddagens andet oplæg, hvor Christine Isager præsenterede et nærstudium af en enkelt person, der med sin offentlige kommunikation har realiseret og

problematiseret både sin egen og en række medborgeres retoriske *agency* på opsigtsvækkende facon.

Eksempel: 'Undercover Agency' i social reportage

Christine Isager, der også er ph.d.-studerende og som forsker i personlig reportagejournalistik, havde valgt den tyske forfatter og samfundskritiker Günter Wallraff (født 1942) som eklatant eksempel på et menneske, hvis ethos hviler på ideen om individets retoriske handlekraft. I 1977 lod Wallraff sig ansætte under falsk navn som reporter på tabloidavisen *Bild Zeitung*. I to og en halv måned arbejdede han under de vilkår og efter de redaktionelle principper, han havde til hensigt at afsløre for offentligheden, og hans efterfølgende beretninger om fordrejninger og opspind, afpresning, aflytninger og indbrud udført i sensationshistoriernes navn vakte opsigt verden over.

Som Isager påpegede, er her tilsyneladende tale om en retor i håndfast forstand: En borger reagerer intentionelt på et misforhold i den offentlige sfære, idet han bruger sin retoriske kompetence til at gennemføre en retorisk strategi der etablerer hans personlige handle- og slagkraft og tilmed får en målbar effekt på det pågældende misforhold. Wallraff er imidlertid den første til at anerkende de stærke sociale strukturer, der kunne have korrumperet og lukket munden på ham selv, og han reflekterer løbende over sin egen hårdt prøvede modstandskraft over for organisationens pres på sine medarbejdere. Wallraff formidler sin oplevelse af at prøve andre menneskers styrede og stækkede *agency* på sin egen krop, og han er ofte blevet betegnet som undercover-agent, idet hans metode indebærer et rollespil i meget bogstavelig forstand, med falsk navn og fremmed frisure. Rollespillet forstærker imidlertid ideen om Wallraff-bag-masken

som en desto mere autentisk og stærk person med en nøgen sandhed at skildre, og Wallraff understreger selv, at han *altid lægger kortene på bordet* efter sine undersøgende forklædningsmanøvrer og derfor ikke kan betegnes som undercover-agent. Dette førte Isager frem til den pointe, at hvis nogen får "undercover rhetorical agency" i dette retoriske scenario, er det snarere dels Wallraffs kolleger på *Bild*, dels ofrene for deres journalistik. Det er disse to svage, umyndiggjorte grupper, Wallraff låner sin stemme til, og som får retorisk handlekraft gennem ham: Ofrene for *Bild*-journalistikken er de mennesker, der har optrådt med navn og billede i forløjede avishistorier, der har ødelagt deres anseelse, deres forhold til familien eller måske kostet dem deres job. De får stemme og oprejsning i mere traditionel forstand, fordi Wallraff fortæller deres historie og afslører, hvordan *Bild* kynisk har misbrugt deres oplysninger. Journalistkollegerne derimod trænger igennem, idet Wallraff imiterer deres stemme og lader den lyde igennem sin egen krop; han inkarnerer konflikten i deres arbejdssituation og re/præsenterer den i så fortættet form, at det vækker den nødvendige opmærksomhed.

Selv med en sådan omhyggeligt funderet heroisk ethos, er der imidlertid en overhængende fare for, at Wallraffs let genkendelige ideologiske og kritiske retorik med tiden bliver forudsigelig og udtrykket sløvet. Wallraff selv opnåede atter stor gennemslagskraft med bogen *Ganz Unten* fra 1985 om sine 2 år i rollen som tyrkisk indvandrer på det tyske arbejdsmarked. Derimod har opmærksomheden ofte svigtet de talløse yngre skribenter, der med vekslende held og engagement har eksperimenteret med lignende typer journalistik og for eksempel etableret sig som hjemløs-i-storbyen for et par dage. At 'wallraffe' er blevet en fast betegnelse for at *forklæde sig med henblik på at afdække eller afsløre*, og som Isager afslutningsvis påpegede, tyder det dog unægtelig

på succes for Wallraffs ideologi om retorisk handlekraft, at hans navn ikke blot er uløseligt forbundet med metoden, men simpelthen har udviklet sig til et verbum.

Wallraff-eksemplet gav blandt andet anledning til en diskussion af den helterolle – Leff talte spøgende om et Messias-kompleks – som retorer kan skabe sig ved at fremstille scenarier, hvor alle andre end retor selv portrætteres som *agency*-løse, passive ofre for omstændighederne.

Agency i retorisk teori og kritik

Ad flere veje tilstræbte eftermiddagens diskussioner at konkretisere betydningen af *agency*-tankegangen for retorisk forskning og undervisning, og der er en række konsekvenser af begrebets indtog i retorisk forskning i USA, der alle forekommer relevante for skandinaviske retorer. For den retoriske teori har *agency*-begrebet først og fremmest været et konstruktivt bidrag til refleksionen over forholdet mellem retor og den bredere sociale kontekst. James Jasinski (2001; 2003) har eksempelvis foreslået det metaforiske udtryk "improviserende orkestrering" til at beskrive *inventio* og inventiv handlekraft som en social proces, hvor retoren ud fra skiftende omstændigheder orkestrerer det diskursive fællesskabs ressourcer. For den retoriske kritik har det desuden været befordrende for forståelsen af den enkelte teksts interne dynamik, for eksempel sammenhængen mellem *topoi*, argumentation og stil som en vej til at bemyndige eller give *agency* til et konkret retorisk publikum, sådan som Leff har demonstreret det i sine læsninger både af Kings "Letter from Birmingham Jail" og Perikles' gravtale.⁸ Og for både den retoriske teori og kritik har den

8 Leff (2003 og 2005). Se også Isager & Just (2005).

mest mærkbare konsekvens været, at retorikere har fundet interesse i at udvide genstandsfeltet for deres undersøgelser.

I retorisk teori kan man bl.a. se påvirkningen af *agency*-tankegangen i en række forskeres bestræbelser på at identificere og formulere vilkårene for retoriske ytringer, der ellers har været undertrykt eller blot overset i den herskende kultur. Som nævnt af Michael Leff har for eksempel Cheryl Geisler peget på vigtigheden af at udvide retorikkens interesse fra den traditionelle politiske retoriks område til andre sfærer i det offentlige rum (for eksempel græsrodsbevægelser og andre typer sociale og politiske kollektiver), andre typer retorer og talerpositioner (for eksempel kvinder, minoriteter eller socialt oversete grupper) og andre former for retorisk virksomhed end traditionelle tekster (for eksempel brug af kroppen eller andre udtryksformer, der ikke baserer sig på mundtlig fremstilling og som fremviser alternativer til den lineære, rationalistiske argumentationsform, der tidligere ansås som et ideal).⁹ Argumentet for en sådan åbning af feltet er at udvikle retorikerens forståelse for retorisk *agency* i dens forskelligartede fremtrædelsesformer og dermed bidrage til kortlægningen af retorikkens alsidige funktioner på samfundsplan.

Når selve retorikkens genstandsfelt bliver forstået bredere, har det naturligt nok også medført store udfordringer til kritikerens teoretiske og metodiske værktøj, og behovet for udvikling på dette punkt har understreget den uløselige forbindelse mellem retorisk teori og retorisk kritik. Når *agency*-begrebet er centralt placeret i retorisk kritik, bliver et vigtigt spørgsmål, hvordan den enkelte retoriske ytring både rummer og rea-

liserer sin egen *agency*,¹⁰ og hvordan dette påvirker forholdet mellem retor og modtager og mellem handling og struktur. I den amerikanske retorikforskning har *agency*-begrebet vist sig at være foreneligt eller direkte befordrende for socialt orienteret retorikforskning, der på forskellige måder er interesseret i at studere retorikkens potentiale som emanciperende kraft for individer såvel som for grupper. *Agency*-begrebet har understreget, at retorikken med sin forståelse af samspillet mellem taler, kontekst og publikum har gode forudsætninger for at teoretisere og kritisere fænomener, der på alternative måder søger at vinde indpas i den offentlige debat, hvad enten der er tale om faktiske ændringer i den sociale orden eller om tiltag, der af den ene eller anden grund ikke trænger igennem i den "officielle" virkelighed, eventuelt som konsekvens af en undertrykkende retorik fra samfundets magtcentre. Det er for eksempel kendetegnende for mange nyere retoriske studier, der baserer sig på *agency*-tankegange, at de tager konkrete retoriske ytringer op til værdibase-

ret diskussion. *Agency*-tankegangen har dermed gjort retorikkens (samfunds)fortolkende rolle tydeligere i den retoriske kritik, idet man hæfter sig mere ved hvem, hvad og hvordan mening dannes i det offentlige rum.¹¹ I pædagogisk sammenhæng rejser det flere nye udfordringer, og retorikere må ikke mindst finde meningsfulde svar på, hvordan man på den ene side lærer elever og studerende at reflektere, argumentere og appellere sagligt og ansvarligt i skrift og tale, og på den

10 Lucaites (2003).

11 Atwill har for eksempel været inde på, at når virkeligheden betragtes som socialt og sprogligt konstrueret, peger *agency*-begrebet på retorikkens mulighed for (inden for visse rammer) at bidrage til skabelsen og påvirkningen af denne virkelighed og dermed definere, hvad der skal tælle som viden, og hvad der skal bedømmes som værdifuldt. Se <http://www.commun.edu/ARS/>.

9 Ligeledes har flere retorikere peget på kommunikation i diverse elektroniske medier som områder, hvor retorisk *agency* antager nye former og funktioner, der kan bidrage til den teoretiske uddybning af begrebet.

anden side søger både at udvide og problematisere deres forståelse af, hvad for eksempel saglig og ansvarlig retorik er, hvordan den realiseres, og hvem der har krav på at blive hørt i det offentlige rum. Hvordan kan man forene konstruktiv symbolsk handlen med kritisk stillingtagen til gældende normer for viden og værdier?¹²

12 Som påpeget af Leff har dette spørgsmål været meget debatteret blandt feminister. Donna Haraway var således banebrydende med sin diskussion om problemstillingen, ligesom Seyla Benhabib har diskuteret muligheden for feminismen som en situeret form for kritik. Gayatri Chakravorty Spivaks svar på dette er konstruktionen "strategisk essentialisme", hvor man bevidst vælger sit konkrete personlige udgangspunkt, for eksempel som kvinde i postkolonialt Indien, som grundlaget for ens stillingtagen til generelle spørgsmål, velvidende at ens egne reaktioner ganske vist ikke kan være universelle, men at de i mangel på objektive kriterier kan fungere i det mindste midlertidigt som grundlag for stillingtagen og handling. (Se for eksempel

Med sin problematisering af traditionelle forestillinger om retorikkens væsen og funktioner giver *agency*-begrebet således anledning til dybtgående overvejelser i både forskning og undervisning, om hvordan man bedst forstår retorikken og dens rolle i samfundet. Om de skitserede tendenser vinder indpas i skandinavisk retorikforskning på samme markante facon som i USA, er det for tidligt at sige noget om, men med tema-dagen i januar og denne rapport derfra håber vi, at nogle indfaldsvinkler til retorisk *agency* er anvist, og at *agency* som teoretisk begreb, empirisk fænomen eller kritisk tankegang kan være til inspiration for retori-kere i Skandinavien, der arbejder på at indfange de heterogene fremtrædelsesformer og dynamiske mekanismer i forholdet mellem retor og publikum, tekst og kontekst.

Amanda Andersons opsummerende diskussion om Spivaks bidrag til normativ kritik i artiklen "Cryptonormativism and Double Gestures: The Politics of Post-Structuralism").

Om forfatterne:

Elisabeth Hoff-Clausen, Christine Isager og Lisa S. Villadsen er virksomme ved Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, Afdelingen for Retorik ved Københavns Universitet.
Email: ehc@hum.ku.dk

Litteratur om retorisk *agency*:

Anderson, Amanda (1992): "Cryptonormativism and Double Gestures: The Politics of Post-Structuralism", I: *Cultural Critique*, side 63-95.

Atwill, Janet M. (2003): "Rhetorical and Political *Agency* in the Habitus". Position Statement ARS Conference. Se <http://www.comm.umn.edu/ARS/>

Behabib, Seyla (1995): "Feminism and Postmodernism: An Uneasy Alliance", I: *Feminist Contentions. A Philosophical Exchange*. Seyla Behabib, Judith Butler, Drucilla Cornell, Nancy Fraser. (red.) Introduktion ved Linda Nicholson. New York: Routledge. Side 17-34.

Campbell, Karlyn Kohrs (2003): "*Agency*: Proomiscuous and Protean" Forelæsningsmanuskript fra ARS Konference, sept. 2003.

Se <http://www.rhetoric-society.org/ARS/pdf/campbellonagency.pdf>.

Geisler, Cheryl (2004): "How Ought We to Understand the Concept of Rhetorical *Agency*? Report from the ARS", I: *Rhetoric Society Quarterly* 34/3, side 9-17.

Gross, Alan, & William M. Keith (red.) (1997): *Rhetorical Hermeneutics: Invention and Interpretation in the Age of Science*. SUNY, Albany.

Hauser, Gerard (red.) (2004): *Philosophy and Rhetoric* 37/3. Temanummer om Rhetorical *Agency* med bidrag af Ronald Walter Greene, Nick Turnbull, Andrew Hansen og Dana Anderson.

Isager, Christine, & Sine Nørholm Just (2005): "Rhetoricians Identified: A Call to Interdisciplinary Action and How it Resonated in the Field of

- Rhetoric”, I: *Philosophy & Rhetoric* 38/3. Under udgivelse.
- Jasinski, James (2001): “Subject/Subjectivity”, I Jasinski: *Sourcebook on Rhetoric: key concepts in contemporary rhetorical studies*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications. Side 560-568.
- Jasinski, James (2003): “Rhetorical Agency as Improvisational Orchestration: Preliminary Observations”. Position Statement ARS Conference. Se <http://www.comm.umn.edu/ARS/>
- Leff, Michael (2005): ”Rhetorical Agency and Oratorical Performance” Upubliceret forelæsningsmanuskript. Københavns Universitet, 14. januar 2005.
- Leff, Michael (2003): “Tradition and Agency in Humanistic Rhetoric”, i: *Philosophy and Rhetoric* 36 (2): s. 135-147.
- Leff, Michael (2003): ”Fortolkende retorisk kritik: et casestudie af Martin Luther Kings ‘Letter from Birmingham Jail’”. Oversat af Lisa Storm Villadsen. I: *Rhetorica Scandinavica* 26, side 6-19.
- Leff, Michael, & Andrea Lunsford (2004): “Afterwords: A Dialogue”, I: *Rhetoric Society Quarterly* 34/3, side 55 -67.
- Lucaites, John Louis (2003): ”Understanding ‘Rhetorical Agency’”. Position Statement ARS Conference. Se <http://www.comm.umn.edu/ARS/>